

رویکردی به مفهوم و بایسته های جهاد اقتصادی

سید محسن علوی منش^۱

چکیده

در این مطالعه تلاش می شود با بهره گیری از فرمایشات مقام معظم رهبری و با استفاده از مفهوم جهاد و وضعیت اقتصادی کشور، به تبیین مفهوم و بایسته های جهاد اقتصادی در ایران پرداخته شود. در جمع بندی مطالب بر لزوم توجه بر ۶ محور ذیل به عنوان محورهای اصلی جهاد اقتصادی تأکید می شود:

۱. تبیین فرهنگ اقتصادی یک انسان مسلمان و اشاعه آن در جامعه.
۲. ایجاد اعتماد برای بخش خصوصی،
۳. طراحی طرح جهاد اقتصادی،
۴. تهیه بسته توانمندسازی مردم و بسته توانمندسازی بخش خصوصی،
۵. طراحی استراتژیک روابط اقتصادی و سیاسی بلندمدت کشور با سایر کشورها،
۶. شناسایی و تحت پوشش قراردادن جمعیت فقیر کشور.

واژگان کلیدی

جهاد اقتصادی، خصوصی سازی، تحریم، فقر، روابط اقتصادی

۱- این مقاله در دفتر اقتصادی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی تهیه و تدوین شده است.

مقدمه

انتخاب نام برای سال، پس از گذشت تقریباً دو دهه از تولد انقلاب، به یک سنت جاافتاده و سبک ویژه‌ای از آغاز سال تبدیل شده است. این امر پدیده‌ای چند وجهی محسوب می‌شود که از یک طرف با فرهنگ عمومی و ارتباطات اجتماعی و از طرف دیگر با اداره کشور و اولویت‌های سیاست‌گذاری ملی و بین‌المللی کشور مرتبط است. اگرچه «شعار سال» همواره مطمح نظر و مورد توجه عموم و نیز نخبگان جامعه بوده است، ولی در سال‌های اخیر به دلیل برجسته شدن نقش رهبری انقلاب در راهبری و ساماندهی عمومی کشور خصوصاً در مواقع بحرانی و نیز به دلیل پیچیده شدن تحولات و مناسبات و به تبع ارتقای وجود خلاقانه و جذاب شعارهای سال، پیش از پیش جدی گرفته می‌شود. در این میان نوع مواجهه با شعارهای سال در تجربه حداقل بیست ساله گذشته اندوخته تجربی و نظری فربهی را برای پرداخت دقیق‌تر و تعامل صحیح‌تر با شعارهای سال‌های جدید فراهم آورده است.

هرچند کارکرد شعار سال نه تنها ناظر به سال پیش رو، بلکه ناظر به دهه آینده یا حتی ناظر به روند نضج تمدن اسلامی یا آینده انقلاب اسلامی است، اما این امر نباید منجر به غفلت از نتایج ملموس، واقعی و زودبازده در آن سال شود. اصولاً «شعار سال» برآمده از برداشت‌های عمومی رهبر انقلاب از مناسبات جاری کشور و انقلاب اسلامی است که با هدف تقویت موردی بخش یا رفتار یا روندی خاص طراحی شده و در نتیجه نمی‌تواند و نباید جای چیزی مثل «چشم‌انداز بیست ساله» یا «برنامه‌های توسعه» و ... را بگیرد.

قابل ذکر است که «شعار»، «برنامه» نیست، بلکه الفا و ایجاد نوعی گفتمان برای سرعت دادن به برخی روندها و یا کاستن از شتاب برخی حرکت‌ها و رفتارها و رویه‌ها در مقاطع زمانی کوتاه‌مدت است. در نهایت اینکه «شعارسال» متولی ایجاد «اقتضائات» حرکت و پیشرفت کشور نیست، بلکه جهت‌گیری اصلی آن «رفع موانعی» است که بنا بر موقعیت‌های مختلف زمانی در پیش پای حرکت عمومی کشور وجود دارد، هرچند که وجوهی اقتضائی نیز می‌تواند در شعار سال مستتر باشد.

با وجود آنکه، انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی فرهنگ محور است و همه مسائل اقتصادی، سیاسی، نظامی و ... نظام باید در راستای اعتلای فرهنگی و تلاش در رساندن انسان‌ها به کمال خود باشند، اما به نظر می‌رسد اساسی‌ترین، با اهمیت‌ترین و فوری‌ترین مسئله کشور در این سال‌ها مسائل اقتصادی عنوان باشد. همچنین می‌توان تأثیرات بالای مسائل اقتصادی بر مسائل فرهنگی که در روایات متعدد معصومین بر آن توجه شده و نامناسب بودن وضعیت اقتصادی کشور (حداقل نسبت به سایر حوزه‌ها) نسبت به اهداف

اقتصادی نظام را مبنای این نامگذاری ها دانست. در ادامه پس از مرور مفهوم جهاد اقتصادی از دیدگاه رهبری، به مفاهیم و اقدامات متصور از «جهاد اقتصادی» پرداخته می شود.

۱. جهاد اقتصادی در فرمایشات رهبری

بیانات مقام معظم رهبری در مورد جهاد اقتصادی را می توان در ۶ موضوع اصلی زیر

دسته بندی کرد:

۱. مسائل اقتصادی به عنوان اساسی ترین، مهمترین و فوری ترین مسئله فعلی کشور،
۲. معنای جهاد اقتصادی،
۳. مصادیق جهاد اقتصادی،
۴. مفاهیم مورد تأکید در جهاد اقتصادی،
۵. الزامات و پیش نیازهای جهاد اقتصادی،
۶. شاخص های اصلی جهاد اقتصادی،

۱-۱. مسائل اقتصادی به عنوان اساسی ترین، مهمترین و فوری ترین مسئله فعلی کشور

مقام معظم رهبری علاوه بر پیام نوروزی سال ۱۳۹۰، در روز اول فروردین همان سال در بارگاه رضوی نیز به این مسئله اشاره داشتند که: «اگرچه در کشور کارهای اساسی و ضروری باید انجام شود، اما صاحب نظران معتقدند یکی از مسائل دارای فوریت و اهمیت بیشتر در این برهه از زمان، مسائل اقتصادی و حرکت جهادگونه در این عرصه است»^۲. رهبری دو دلیل در مورت علت اهمیت و فوریت بیشتر مسائل اقتصادی نسبت به سایر امور در برهه زمانی کنونی را آن می دانند که اولاً «از جمله اساسی ترین کارهای دشمنان ملت ما و کشور ما در مقابله با کشور ما مسائل اقتصادی است»^۳ و ثانیاً «اگر نظام اسلامی توانایی خود را در حل مشکلات اقتصادی به دنیا و همه ملت ها نشان دهد، این موضوع در پیشرفت کشور و عزت ملت ایران تأثیر بسیار زیادی خواهد داشت»^۴.

۱-۲. معنای جهاد اقتصادی

در سخنان حضرت آیت الله خامنه ای، می توان از سه تعبیر برای درک مفهوم جهاد اقتصادی از منظر ایشان استفاده کرد. معظم له در یکی از دیدارهای خود، با ذکر تفاوت جهاد اقتصادی با تلاش اقتصادی به روشن کردن مفهوم این جهاد کمک می کنند. ایشان می فرمایند: «تفاوت جهاد اقتصادی با تلاش اقتصادی این است که جهاد اقتصادی، باتوجه به حضور دشمن در عرصه مقابله با پیشرفت کشور و ملت معنا پیدا می کند»^۵. در بخش دیگری از فرمایشات

۲- بیانات رهبری در جمع زائران و مجاوران بارگاه ملکوتی ثامن الحجج علی ابن موسی الرضا(ع) در تاریخ ۹۰/۱/۱.

۳- پیام نوروزی سال ۱۳۹۰ رهبر معظم انقلاب اسلامی.

۴- بیانات رهبری در جمع زائران و مجاوران بارگاه ملکوتی ثامن الحجج علی ابن موسی الرضا(ع) در تاریخ ۹۰/۱/۱.

۵- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مهندسان و کارگران صنعت نفت در منطقه پارس جنوبی در تاریخ ۹۰/۱/۱۸.

رهبری بر تفاوت نیت در جهاد اقتصادی تأکید کرده اند و کاری که «با نیت اعتلای اسلام و کلمه حق و افزایش عزت و پیشرفت ملت ایران»^۴ انجام شود را جهاد اقتصادی دانسته اند. همچنین می توان مفهوم جهاد اقتصادی از منظر رهبری را «حرکت جهشی» و در مقابل «حرکت طبیعی» دانست. ایشان بیان می دارند که در عرصه اقتصادی «حرکت طبیعی کافی نیست، باید در این میدان، حرکت جهشی و مجاهدانه داشته باشیم»^۵. در نتیجه سه مولفه «وجود دشمن»، «نیت» و «حرکت جهشی، فراتر از حرکت طبیعی» را می توان مولفه های مقوم تعبیر ایشان از «جهاد اقتصادی» دانست. بنابراین جهاد اقتصادی حرکتی جهشی با نیت اعتلای اسلام و افزایش عزت و پیشرفت ملت ایران در عرصه ای است که دشمن در مقابله با پیشرفت کشور و ملت حضور دارد.

۳-۱. مصادیق جهاد اقتصادی

مقام معظم رهبری برای تبیین بهتر منظورشان از جهاد اقتصادی به ذکر مصادیقی از این جهاد اشاره کرده اند که می توان موارد ذیل را به عنوان مصادیق صریح و ضمنی فرمایشات ایشان برشمرد:

- مصرف درست و پرهیز از اسراف و تبذیر،
- ایجاد فرهنگ کار و تلاش و تعلیم این فرهنگ کارگشا به جوانان،
- حرکت در جهت پیشرفت و عدالت،
- تلاش بی وقفه برای حل مشکلات و رفع نیازهای مردم،
- ارتقای سهم بهره وری در رشد اقتصادی کشور،
- کاهش نرخ بیکاری و افزایش اشتغال،
- افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی،
- توانمندسازی بخش خصوصی با ایجاد تعاونی ها،
- آماده سازی زیرساخت های حقوقی و قانونی،
- مشارکت مستقیم مردم در اقتصاد.

۴-۱. مفاهیم مورد تأکید در جهاد اقتصادی

رهبر معظم انقلاب در جهاد اقتصادی بر برخی مفاهیم تأکید داشته اند که به موارد ذیل اشاره کرد:

- سهیم بودن آحاد مردم و مسئولان در جهاد،
- اتکای به تولید دانش بنیان،
- تکیه بر استعداد نسل جوان،

۶- همان.

۷- پیام نوروزی سال ۱۳۹۰ رهبر انقلاب اسلامی.

- احساس بی‌نیازی به بیگانگان،
- یاری جستن از اراده مردم،
- دادن اطلاعات به مردم در زمینه اقتصادی،
- توانمندسازی مردم در مشارکت مستقیم آنها در اقتصاد،
- تکیه بر نیروی انسانی با استعداد، علاقه مند و توانا به عنوان سرمایه عظیم و اصلی کشور،
- تکیه بر سرمایه روحیه «احساس توانایی».

همانگونه که مشاهده می‌شود آگاه‌سازی و توانمندسازی مردم، استفاده از استعداد، اراده و حس توانایی آنها و مشارکت مستقیم و حضور مردم در جهاد اقتصادی از اصلی‌ترین تأکیدات فرآیند جهاد اقتصادی از دید رهبری است.

۱-۵. الزامات و پیش‌نیازهای جهاد اقتصادی

رهبر انقلاب در مورد الزامات و پیش‌نیازهای جهاد اقتصادی، به برخی موارد زیر اشاره کرده‌اند:

- داشتن روحیه جهادی،
- استحکام تدین و معنویت در جامعه،
- پرهیز از مسائل حاشیه‌ای و حاشیه‌سازی‌ها،
- اتحاد کلمه، همدلی، همکاری و احساس برادری و مجاهدت عمومی.

ایشان در مورد اتحاد کلمه و وحدت بر لزوم حفظ اتحاد و انسجام ملی در میان مردم، مردم و مسئولان و در میان مسئولان تأکید کرده و با هشدار جدی به مسئولان سه قوه در خصوص طرح گلایه‌ها از یکدیگر در سطح افکار عمومی، این نحوه گله‌گذاری را موجب ناراحتی و یأس مردم دانسته‌اند.

۱-۶. شاخص اصلی جهاد اقتصادی

مقام معظم رهبری شاخص اصلی در حرکت اقتصادی را رشد اقتصادی پیش‌بینی شده در برنامه پنجم توسعه دانستند.^۸

۲. مفاهیم و اقدامات متصور از جهاد اقتصادی

مفهوم جهاد زمانی معنا پیدا می‌کند که ما بخواهیم به هدفی دست یابیم و دشمن تلاش کند تا از دست یابی ما به آن هدف جلوگیری کند. در جهاد نظامی نیز می‌توان عنصر هدف را ملاحظه کرد. یعنی ما تلاش می‌کنیم تا با پیروی از قوانین اسلامی در زندگی فردی

۸- بیانات رهبری در جمع زائران و مجاوران بارگاه ملکوتی ثامن الحجج علی ابن موسی الرضا(ع) در تاریخ ۹۰/۱/۱.

و اجتماعی خود به کمال دست یابیم و دشمن می خواهد با غلبه بر ما یا جامعه ما هنجارها و منافع مورد نظر خود را حاکم سازد. در جهاد ابتدایی نیز هدف ما آن است که دیگر انسانها را به دین فراخوانده و موانع آشنایی مردم سایر کشورها را از دستیابی به اسلام مرتفع کنیم و دشمن مانع از هدف ما می شود. بنابراین مشاهده می شود که در جهاد عنصر هدف، اصلی ترین مشخصه است. دشمن تلاش می کند تا با بهره گیری و تشدید موانع موجود در راه هدف ما یا ایجاد موانع جدید دستیابی ما به هدف را ناممکن سازد. بنابراین وقتی می خواهیم به موضوع جهاد اقتصادی پردازیم ابتدا باید هدف خود از این جهاد را مشخص کنیم. در این صورت در خواهیم یافت که برای رسیدن به این هدف با چه موانعی مواجه هستیم و دشمنان ما در این عرصه چه کسانی بوده و از چه ابزارهایی ممکن است در مقابل ما بهره ببرند. مواردی مانند نیت جهادگر، نیروهای جهادگر، ابزار جنگ، طرح و نقشه جهاد و ستون پنجم نیز از نکات قابل تأمل در این زمینه است که در ادامه به هریک از این موارد می پردازیم.

۱-۲. هدف جهاد اقتصادی

انسان هرکاری را برای دستیابی به هدفی انجام می دهد. جهاد جزء اعمالی است که با توجه به تلاش و هزینه های بالای آن، هدف مشخص تری دارد. همچنین باید توجه داشت که هرچقدر هدف برای انسان مشخص تر و مهم تر باشد انگیزه و تلاش در آن راستا فزونی می گیرد. در مورد هدف جهاد اقتصادی می توان به اهداف اقتصادی از دیدگاه اسلام پرداخت. براساس دیدگاه اسلامی همانگونه که در مقدمه قانون اساسی کشور نیز بیان شده اقتصاد وسیله کسب معارف دینی، و عمل به آنها برای آن است که انسان بتواند از نظر جسمی و روحی آمادگی کسب معارف دینی و عمل به آنها را برای رسیدن به کمال انسانی اش به دست آورد. از این رو است که در روایات ما با وجود رد هدف بودن دنیا و تأکید بر «دنی بودن» آن، به این مسئله اشاره شده که دنیا بهترین وسیله برای آخرت است^۹. از روایات فراوانی نیز که در مورد نکوهش فقر ذکر شده است نیز می توان اهمیت داشتن وضعیت مناسب اقتصادی برای تمام آحاد جامعه را از دیدگاه اسلام مورد شناسایی قرار داد.

بنابراین اهداف اقتصادی اسلام تأکید بر تأمین نیازهای جسمی و روانی در راستای کمال معنوی است. بدین ترتیب، مبارزاتی که در اسلام با پدیده های اقتصادی مانند فقر، زراندوزی، اسراف، تبذیر، رباخواری و ... وجود دارد را می توان مبارزه با موانع دستیابی به اهداف اقتصادی اسلام و از مصادیق جهاد اقتصادی دانست. از سوی دیگر هدف جهاد اقتصادی در کشور را می توان دستیابی به اهداف اقتصادی قانون اساسی، سند چشم انداز و برنامه های توسعه دانست.

۹- الدنیا نعم العون علی الاخرة.

۱-۲. هدف جهاد اقتصادی از منظر قانون اساسی

اصول دوم، سوم، بیست و هشتم، بیست و نهم، سی ام، سی و یکم و چهل و سوم قانون اساسی بر برخی اهداف اقتصادی نظام جمهوری اسلامی ایران تأکید دارد که از جمله آنها می توان به برقراری «قسط، عدل، استقلال سیاسی، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی»، «ایجاد محیط مساعد برای رشد فضائل اخلاقی براساس ایمان، تقوی و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی»، «پی ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه های تغذیه، مسکن، کار، بهداشت، تعمیم بیمه»، «تأمین خودکفایی در علوم، فنون، صنعت، کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها» و ... اشاره کرد.

۱-۲. هدف جهاد اقتصادی از منظر سند چشم انداز بیست ساله

براساس سند چشم انداز، ایران در چشم انداز بیست ساله، کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و موثر در روابط بین الملل. بدین ترتیب مهمترین ویژگی های اقتصادی جامعه ایرانی در افق چشم انداز یعنی اهداف و بایسته های اقتصادی کشور در آن افق زمانی چنین خواهد بود:

- توسعه یافته متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان ها و بهره مند از امنیت اجتماعی و قضایی،
- برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی،
- برخوردار از سلامت، رفاه، تأمین اجتماعی، فرصت های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره مند از محیط زیست مطلوب،
- دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

۱-۲. هدف جهاد اقتصادی از منظر سیاست های کلی برنامه پنجم توسعه

سیاست های کلی برنامه پنجم توسعه ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری که در ذیل آمده است می توان جزء اهداف جهاد اقتصادی برشمرد:

الف) رشد مناسب اقتصادی با تأکید بر:

- تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد،
- تغییر نگاه به نفت و گاز و درآمدهای حاصل از آن، از منبع تأمین بودجه عمومی به «منابع و سرمایه های زاینده اقتصادی» و ایجاد صندوق توسعه ملی با تصویب اساسنامه آن در مجلس شورای اسلامی در سال اول و برنامه پنجم و برنامه ریزی برای استفاده از مزیت نسبی نفت و گاز در زنجیره صنعتی و خدماتی و پایین دستی وابسته به آن،
- اصلاح ساختار نظام بانکی با اجرای کامل و روزآمد قانون بانکداری بدون ربا و نهادینه کردن نظام قرض الحسنه، تأمین اعتبارات خرد و اعتبارات لازم برای سرمایه گذاری های بزرگ،
- ارتقای کمی و کیفی بازارهای مالی با تأکید بر کارایی، شفافیت و سلامت،
- تحقق سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی،
- توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی و زیست محیطی آب با تسریع در استحصال، عرضه، نگهداری و مصرف آن و مهار آب هایی که از کشور خارج می شود با اولویت استفاده از منابع آب های مشترک،
- سرمایه گذاری در استحصال و استخراج گاز و نفت و معادن مشترک با کشورهای همسایه با رعایت سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی،
- حفظ ذخایر راهبردی ارزی به مقداری که اطمینان از تأمین نیازهای اساسی کشور در مدت معین حاصل شود،
- تأکید بر توسعه صادرات به ویژه در بخش خدمات با فناوری بالا به نحوی که کسری تراز بازرگانی بدون نفت کاهش یافته و توازن در تجارت خدمات ایجاد شود،
- گسترش همکاری ها با کشورهای منطقه جنوب غربی آسیا در بخش های تجارت، سرمایه گذاری و فناوری،
- ارتقاء و هماهنگی میان اهداف توسعه ای مانند آموزش، بهداشت و اشتغال به طوری که در پایان برنامه پنجم، شاخص توسعه انسانی به سطح کشورهای با توسعه انسانی بالا برسد.

ب) گسترش عدالت اجتماعی با:

- تنظیم همه فعالیت های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی بر پایه عدالت اجتماعی و رفع محرومیت از قشرهای کم درآمد،
- اقدامات لازم برای جبران عقب ماندگی حاصل از دوران تاریخی گذشته با تأکید بر:

- ارتقای سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان با تهیه طرح‌های توسعه روستایی، گسترش کشاورزی صنعتی، صنایع روستایی و خدمات نوین و اصلاح نظام قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی،
 - گسترش فعالیت‌های اقتصادی در مناطق مرزی و سواحل جنوبی و جزایر با استفاده از ظرفیت‌های بازرگانی خارجی کشور،
 - کاهش فاصله دو دهک بالا و پایین درآمدی جامعه به طوری که ضریب جینی به حداکثر ۳۵ درصد در پایان برنامه برسد،
 - انجام اقدامات ضروری برای رساندن نرخ بیکاری در کشور به ۷ درصد،
 - تأمین بیمه فراگیر و کارآمد و گسترش کمی و کیفی نظام تأمین اجتماعی و خدمات بیمه درمانی،
 - توسعه نظام‌های پیشگیری از آسیب‌های فردی و اجتماعی،
 - حمایت از اقشار محروم و زنان سرپرست خانوار،
 - توسعه بخش تعاون با هدف توانمندسازی اقشار متوسط و کم درآمد جامعه به نحوی که تا پایان برنامه پنجم سهم تعاون به ۲۵ درصد برسد.
- بنابراین، اهداف جهاد اقتصادی در سه سند بالادستی فوق‌الذکر (قانون اساسی و دو سند ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری) بیان شده است.

۲-۲. وجود دشمن

می‌توان دشمن اقتصادی را موجود یا موجودات ذی‌شعوری دانست که مانع از دستیابی فرد مسلمان یا جامعه اسلامی به اهداف اقتصادی آن می‌شوند. می‌توان دو گونه دشمن را در باب جهاد اقتصادی متصور شد. یکی دشمن بین‌المللی و دیگری دشمن داخلی. در مورد دشمن بین‌المللی باید به این نکته اشاره کرد که امروزه در مولفه‌های قدرت بین‌المللی، قدرت اقتصادی به اصلی‌ترین مولفه تبدیل و تا حدی جایگزین قدرت نظامی شده است. به عبارت دیگر کشوری توانایی بیشتری در تأثیرگذاری بر کشورهای دیگر و تأثیر پذیری کمتر دارد که توان اقتصادی بالاتری داشته باشد. دشمنان بین‌المللی تلاش می‌کنند تا مانع از دستیابی کشور به اهدافش شوند که ظهور مشخص این گونه دشمنان در مسئله «تحریم اقتصادی» است. البته به نظر می‌رسد بهتر است به جای آنکه کشورهای تحریم‌کننده در عرصه اقتصاد را دشمن بدانیم باید خود «مسئله تحریم» را به عنوان دشمنی تلقی کنیم. بدین ترتیب بخشی از جهاد اقتصادی در راه مبارزه با تحریم اقتصادی باید صورت گیرد. تحریم اقتصادی را تدابیری نظیر محاصره محدود یا کامل اقتصادی به منظور وارد کردن فشار اقتصادی بر یک دولت و اجبار آن کشور به پذیرفتن شرایط مورد نظر بیان می‌کنند. این نوع

تحریم شامل ممنوعیت تجاری و مالی است. از محدودیت های تجاری می توان به تهیه لیست سیاهی از معاملات تجاری در حال انجام توسط کشور هدف و از ممنوعیت های مالی می توان به ایجاد اختلال در گشایش اعتبار اسنادی برای تجارت کشور و بلوکه کردن دارایی های خارجی کشور اشاره کرد.

تحریم اقتصادی موجب اختلال و افزایش هزینه های فعالیت فعالان اقتصادی و در نتیجه مردم کشور می شود. در این راستا باید، همانند سال ۱۳۸۹ شناخت ابعاد تحریم اقتصادی و راه های مقابله با آن را مورد مذاقه قرار داده و تلاش های مضاعفی برای رفع تحریم، کاهش آثار سوء و حمایت از آسیب دیدگان مستقیم آن صورت داد.

رویکرد دیگر را می توان نه دشمنی، بلکه رقابت بدانیم. رقابت و دشمنی، با وجود شباهت ها، با یکدیگر متفاوتند. در دشمنی فرد به دنبال نابودی و خسارت زدن به دشمن بوده و دشمن نیز همین برخورد را با وی داشته و برای این خصومت حد و مرزی وجود ندارد، اما در رقابت هدف دو یا چند گروه رقیب دستیابی به یک هدف است که امکان دستیابی همزمان رقبا به آن هدف وجود ندارد و در نتیجه در دستیابی به آن هدف میان آن دو یا چند گروه نوعی تعارض و تراحم رخ می دهد. رقابت برخلاف دشمنی دارای حد و مرز و قوانین مشخص است. همچنین رقابت موجب ارتقای آمادگی گروه های رقیب و ایجاد آثار مثبت برای همه آنها نیز می شود. می توان رقابت اقتصادی ایران با سایر کشورها خصوصاً کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در دستیابی به جایگاه اول اقتصادی منطقه را که جزء اصلی ترین اهداف چشم انداز ذکر شده را به عنوان یکی از جهادهای اقتصادی دانسته و رقبا ما را نیز کشورهای منطقه بدانیم.

یکی از الزامات مهم جهاد اقتصادی در عرصه بین الملل که کشور ما از فقدان آن به شدت رنج می برد، عدم مشخص بودن استراتژی روابط بین الملل اقتصادی ایران و حد و مرز و نحوه گستره تعامل اقتصادی کشور با سایر کشورهای جهان است. یکی از دلایل این امر که موجب عدم استفاده ایران از فضای اقتصاد بین المللی نیز شده است، عدم تبیین استراتژی روابط سیاسی ایران و نیز عدم تبیین ارتباط میان روابط بین الملل سیاسی و اقتصادی کشور با یکدیگر است.

باید به این مسئله توجه شود که از نکات افتراق جهاد اقتصادی با جهاد نظامی آن است که در جهاد اقتصادی باید از روابط اقتصادی با کشورهای دیگر، تقسیم کار بین المللی و همکاری های اقتصادی و فنی بهره برد. با برخورد اقتضایی و عدم ثبات روابط سیاسی نمی توان روابط اقتصادی را بر پایه اطمینان بخشی بنا کرد و بدین ترتیب از فضای بین المللی نمی توان در شکوفایی کشور و دستیابی به اهداف اقتصادی بهره برد. توجه به مفاهیم دینی موجود در

نحوره ارتباط با سایر اقوام و حکومت‌ها نشان می‌دهد که همان‌گونه که در اسلام بر قاعده نفی سبیل تأکید شده، بر لزوم متعهد ماندن بر میثاق‌ها با گروه‌های غیر مسلمان طرف معاهده^{۱۰} نیز توجه شده است. بدین ترتیب، با تعیین کشورهای که با ما دشمنی ندارند به عنوان همکار اقتصادی و با جلب اعتماد آنها از طریق روشن بودن روابط و قواعد بلندمدت سیاسی و تأکید ایران بر پایبندی بر میثاق‌های اقتصادی به جهاد اقتصادی پرداخت. همچنین باید معنای مفاهیمی مانند «خودکفایی» و «استقلال اقتصادی» به طور کامل مشخص شود تا به دلیل سوء تعبیرها و جهالت‌ها فرصت جهاد اقتصادی به تهدید بدل نشود.

اما علاوه بر دشمنان در جبهه بین‌المللی، می‌توان موانع داخلی دست‌یابی به اهداف اقتصادی جامعه را فقر، اختلاف طبقاتی، تورم، بیکاری، فساد و ... دانست و بالطبع کسانی که مانع از حل این مشکلات شده و به دلیل نفع شخصی یا نادانی در مقابل این حرکت می‌ایستند را باید جزء دشمنان عرصه جهاد اقتصادی برشمرد و با آنها مبارزه عالمانه صورت گیرد. رنج بردن بخش زیادی از جامعه کنونی کشور از پدیده فقر و توجه به آثار و پیامدهای منفی آن از ضرورت‌های جهاد اقتصادی در این حوزه است. شاید یکی از اصلی‌ترین حوزه‌ها در جهاد اقتصادی با دشمنان داخلی مسئله فساد اقتصادی باشد که با توجه به تأکید و بیانیه هشت ماده‌ای رهبر انقلاب و تبلیغات متعدد کاندیداهای مجلس و ریاست جمهوری، وجود ستاد مبارزه با آن و مواردی از این دست، متأسفانه در اکثر موارد در حد شعار باقی مانده و مسئولان نتوانسته‌اند انتظارات رهبری و مردم در این حوزه را حتی به شکل حداقلی برآورده کنند. عدم توجه به الزامات جهاد اقتصادی در این حوزه موجب تضعیف سرمایه اجتماعی در کشور به خصوص کاهش اطمینان مردم به حاکمیت خواهد شد.

۳-۲. نیت مقدسی

جهاد به عنوان یکی از فروعات دین و عبادات اسلامی باید با نیت تقرب الهی انجام شود. نیت جهاد اقتصادی نیز می‌تواند بهبود وضعیت اقتصادی فرد و جامعه در راستای تکامل روحی آنها باشد. همان‌طور که مقام معظم رهبری فرمودند هر تلاشی در راستای اعتلای کلمه حق، عزت و پیشرفت ایران به عنوان ام‌القری اسلام را نیز می‌تواند جهاد دانست.

در اندیشه دینی ما تلاش برای تأمین معاش خانواده جهاد محسوب می‌شود و اگر در حین این تلاش جان دهد، شهید محسوب می‌شود. بنابراین، به نظر می‌رسد یکی از مهمترین جهادهای اقتصادی کشور می‌تواند تبیین فرهنگ اقتصادی اسلامی و تغییر نگاه مردم و مسئولان به پدیده‌های اقتصادی باشد. تبیین و اشاعه این فرهنگ در میان مردم و مسئولان که «تلاش برای کسب معیشت جهاد است، مال و سرمایه از نظر اسلام دارای ارزش و موضع قوامی است و

۱۰- سوره انفال، آیه ۷۲.

باید به درستی مصرف شود، با ارزش بودن تولید، لزوم مبارزه با فقر، مصرف در حد کفاف و ... می تواند نوعی جهاد اقتصادی محسوب شده که شرایط را برای حرکت جهادی جامعه فراهم می کند. همچنین توجه دادن به تمایز میان نگاه یک انسان مسلمان به امور اقتصادی با نگاه یک انسان غیر مسلمان و بیان این مسئله که در اندیشه اقتصادی اسلام تلاش اقتصادی در راستای حرکت معنوی و رسیدن انسان به کمالش صورت می گیرد، مهم است.

۲-۴. نیروهای جهادگر

در جهاد اقتصادی سه نیروی جهادگر متفاوت را باید در نظر گرفت که عبارتند از مسئولان، مردم و فعالان اقتصادی.

۱-۲-۴. مسئولان

مسئولان باید طراحان جهاد اقتصادی بوده و با مشخص کردن طرح جهاد و زمینه ی آن، فضا را برای جهاد سایر نیروها فراهم و جهاد را هدایت کنند. جهاد اقتصادی بدون طرح مشخص پیش نمی رود. بنابراین ابتدا باید مسئولان کشور به تبیین وظیفه مردم در این جهاد بپردازند. زیرا مردم ما در هر عرصه که وظیفه خود را شناخته اند با جدیت و ایثار فراوان در آن شرکت کرده اند.

با توجه به اینکه انسان به شکل ذاتی و غریزی به دنبال منافع اقتصادی خود است، می توان با تهییج و تشویق، او را به تلاش اقتصادی وادار کرد. به عبارت دیگر تشویق برای این جهاد ساده تر از جهاد در عرصه های دیگر است. البته اولاً تفاوت تشویق به جهاد اقتصادی با تهییج برای تلاش اقتصادی در این است که در تهییج تنها بر دست یابی به منفعت شخصی تأکید شده اما در جهاد اقتصادی به افراد یادآوری می شود که اولاً منفعت شخصی در راستای اهداف کمال روحی انسان است و ثانیاً ممکن است اشخاص برخلاف منفعت شخصی خود رفتار کرده و ایثار کنند. به عبارت دیگر، می توان از برتری منافع ملی بر منافع شخصی در جهاد اقتصادی به عنوان یکی از نقاط افتراق جهاد اقتصادی در کشور مسلمان ایران با تلاش های اقتصادی در کشورهای غیرمسلمان نام برد.

۳-۲-۴. فعالان اقتصادی

زمانی می توان امید داشت که بسیج اقتصادی در بین فعالان اقتصادی صورت گیرد که فعالان اقتصادی به فرماندهی و طرح مسئولان برای جهاد اقتصادی باور داشته باشند. به دلیل سوء مدیریت در نظام اقتصادی کشور، فعالان اقتصادی نمی توانند طرح های اقتصادی خود را ارزیابی کنند و این امر منجر به کاهش سرمایه گذاری و عدم توسعه فعالیت اقتصادی

می‌شود. متأسفانه در حوزه اقتصادی کشور متغیرها، پیش‌بینی‌پذیری کمی دارند. به عنوان نمونه، در مواقعی مسئله بالابردن نرخ ارز مطرح می‌شود و هر آن ممکن است این امر با یک دستور حکومتی صورت گیرد. تغییر نرخ ارز بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی را از صرفه اقتصادی انداخته یا موجب صرفه بیشتر در فعالیت‌های اقتصادی دیگر شود. با وجود آن که از برنامه سوم توسعه دولت توانسته است نرخ ارز را تثبیت کند و در گزارش‌های خود نیز تعیین نرخ ارز را بر مبنای عرضه و تقاضا ذکر کرده است، اما در واقع تعیین نرخ ارز بیش از حد مدیریت شده است و می‌توان آن را «دستوری» خواند. نرخ‌های تعرفه نیز که برای آنها کف و سقفی وجود نداشته و با نوسانات مختلف همراه بوده و قابل پیش‌بینی نیستند، نیز از دیگر مسائلی است که منجر به عدم اعتماد فعالان اقتصادی به سیاست‌های حکومت و فرماندهی جهاد می‌شود. یکی از نکاتی که بر نگرانی فعالان اقتصادی افزوده مسئله هدف‌مندی یارانه‌ها است. نامشخص بودن بسته‌های حمایتی آن به ویژه نامشخص بودن بسته حمایتی قیمت‌گذاری، واحدهای صنعتی را نسبت به آینده به شدت نگران کرده و بیم آن می‌رود که برای جلوگیری از تورم ناشی از هدف‌مندی یارانه‌ها، اقتصاد کشور به رکود کشانده شود.

از عوامل دیگری که مانع از بسیج فعالان اقتصادی در عرصه جهاد اقتصادی می‌شود، نامناسب بودن فضای کسب و کار است. فضای کسب و کار کشور به دلیل وجود فساد، رانت و انحصار نابسامان است. براساس مطالعات انجام شده، انحصار عامل بازدارنده در فضای کسب و کار در ایران است. با وجود تصویب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تأکیدات مکرر مقام معظم رهبری، هنوز نقاط ضعف زیادی در این رابطه وجود دارد. به عنوان نمونه می‌توان به سهم بالای نهادهای عمومی غیردولتی در اقتصاد کشور اشاره کرد که متأسفانه این سهم بالا با توجه به شیوه کنونی خصوصی‌سازی در حال افزایش است. با وجود آنکه در ماده (۶) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ بر کاهش سهم اینگونه نهادها تأکید شده، اما هنوز نهادهای عمومی غیردولتی و موسسات وابسته به آنها به درستی احصا نشده و با وجود الزام وزارت امور اقتصادی و دارایی مبنی بر انتشار گزارش‌های اجرای این قانون هر ۶ ماه یک بار، هنوز در هیچ گزارش انتشار یافته‌ای سهم این نهادها از بازار کالا و خدمات مختلف مشخص نشده است. شفاف‌سازی میزان مالکیت این نهادها اولین مرحله جهاد اقتصادی در این راستا است. زیرا پس از این مرحله، باید سهم این نهادها به کمتر از ۴۰ درصد کاهش یابد که مکانیسم انجام آن هنوز نامشخص و در اجرا نیز هنوز عملکردی در مورد آن وجود ندارد.

۵-۲. ابزارهای جهاد

هرکدام از نیروهای جهادگر دارای ابزارهای خاص در جهاد اقتصادی هستند. مسئولین با سیاست گذاری مناسب، مردم با درک وظایف خود و تلاش مضاعف در مواردی مانند اصلاح الگوی مصرف و فعالان اقتصادی با اجرای طرح های جهادی و انجام سرمایه گذاری های مولد.

همچنین باید توجه داشت که بسیج اقتصادی مردم نیاز به ابزارهای لازم دارد. توجه به تعریف فرد بیکار به عنوان شخصی که توانایی انجام کار دارد و مایل به انجام کار است، اما کاری برای وی وجود ندارد و نیز عنایت به نرخ بالای بیکاری کشور نشان می دهد که در جهاد اقتصادی نیروهایی داریم که حاضر به جهاد هستند، اما ابزارهای مورد نیاز را ندارند. برای این نیروها طرح هایی مانند طرح ضربتی اشتغال انجام شد یا در مرحله ای با فشار بر تسهیلات بانکی، طرح بنگاه های زود بازده اجرا شد که تأثیر پایداری بر کاهش بیکاری نداشت.

با توجه به تأکید مقام معظم رهبری مبنی بر حضور مردم در جهاد اقتصادی و با عنایت به تأکیدات مشابه در سیاست های کلی اصل ۴۴ مبنی بر توانمندسازی بخش خصوصی، می توان مسئله توانمندسازی را جزء محورهای جهاد اقتصادی برشمرد. به عبارت دیگر همان گونه که مهارت نظامی برای جهاد نظامی نیاز است، برای توانمندسازی بخش خصوصی نیز دوره های آموزشی در مورد مشارکت در اقتصاد طراحی شود.

۶-۲. طرح جهادی

همانطور که در جهاد نظامی بدون طرح عملیات و حرکت نیروها براساس آن، جهاد با شکست مواجه می شود، نمی توان در جهاد اقتصادی نیز بدون طرح به جهاد پرداخت زیرا در آن صورت، نیروها پراکنده و بدون هدف هریک به زعم خود بدین کار مبادرت می ورزد. همچنین باید توجه داشت که هر تلاش مضاعفی جهاد نیست زیرا تلاش مضاعف در مسیر غلط نه تنها موجب اصلاح نمی شود، بلکه به تباهی بیشتر می انجامد. تأکید بر این مسئله و شناخت مصادیق غلط تلاش مضاعف بی هدف، خود از بزرگ ترین اقدامات در جهت گیری صحیح جهادهای اقتصادی است، که در آن ممکن است با سوء نیت یا درک نادرست از جهاد اقتصادی، بزرگ ترین ضربه ها به اقتصاد کشور وارد آید. شاید بتوان طرح مورد نیاز جهاد اقتصادی را همان طرح ها و برنامه های توسعه دانست. توجه رهبری براینکه شاخص جهاد اقتصادی همان نرخ رشد هدف برنامه پنجم است به گونه ای تأکید مجدد بر این موضوع است. البته بر خلاف قوانین برنامه توسعه که میان مجلس و دولت در مورد آنها تفاهم نسبی وجود دارد طرح های دیگری مانند برخی محورهای طرح تحول اقتصادی دولت وجود دارد که

اجرای آن در اقتصاد کشور آغاز شده است، اما دولت نیازی به تصویب آنها در مجلس احساس نکرده است. بدین ترتیب در مورد جهادی بودن این طرح‌ها اختلاف نظر وجود دارد. به نظر می‌رسد، طرح‌های مصوب یا در حال تصویب موجود نیز گرچه تلاش نخبگان کشور بوده و اجرای آنها می‌تواند مفید باشد، اما راه حل بلندمدت حل مشکلات اقتصادی کشور و دستیابی به اهداف اقتصادی نظام جمهوری اسلامی نیستند. زیرا هنوز کشور ما، معنای مورد نظر خود از پیشرفت و مدل آن را شناسایی و تولید نکرده است. هنوز دکترین و استراتژی‌های بلندمدت نظام مشخص نبوده و سوالات اساسی کشور پاسخ داده نشده است. مشخص نبودن دکترین نظام و پاسخ ندادن به سوالات اساسی موجب شده تا در بسیاری از زمینه‌ها تصمیمات با کندی مفرط یا شتاب بیش از حد اتخاذ شود. نمونه این تشتت آرا را می‌توان در مباحثی مانند نحوه ارتباط با کشورهای دیگر، جذب سرمایه خارجی و عدم هماهنگی میان سیاست‌های صنعتی، تجاری، آموزشی و اعتباری کشور به وضوح مشاهده کرد.

فقدان تبیینی صریح از الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت یعنی ادامه سردرگمی فکری، اجرایی و نامشخص بودن مسیر حرکت و ائتلاف منابع، آنچه در این سال‌ها همواره با آن مواجه بوده‌ایم. رهبر معظم انقلاب بر لزوم و جایگاه رفیع الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت تاکید کرده و بیان داشته‌اند: «این الگو، سندی بالادستی برای همه اسناد برنامه‌ای و چشم‌اندازی کشور خواهد بود»^{۱۱}. ایشان همچنین الگو را «نقشه جامع» معنا کرده و افزوده‌اند: «بدون نقشه جامع، همچون برخی مسائل فرهنگی یا اقتصادی ۳۰ سال گذشته، دچار حرکت‌های متناقض خواهیم شد»^{۱۲}.

بنظر می‌رسد طرح اصلی جهاد اقتصادی همان الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت است که مورد مطالبه رهبری نیز قرار گرفته است. رهبری پیش از این نیز یکی از الزامات پیشرفت را مبارزه دانستند که می‌توان این مبارزه را جهاد نامید. ایشان فرموده‌اند: «یکی دیگر از الزامات هم مسئله مبارزه است، مبارزه. اگر می‌خواهید پیشرفت کنید باید مبارزه کنید. عافیت طلبی، یک گوشه نشستن، دست‌ها را به هم مالیدن و به حوادث دنیا نگاه کردن و وارد میدان بزرگ نشدن برای هیچ کشور و ملتی پیشرفت به بار نمی‌آورد. باید وسط میدان بروید»^{۱۳}. بدین ترتیب می‌توان یکی از اصلی‌ترین مصادیق جهاد اقتصادی را تلاش در راستای تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت دانست.

۱۱- بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، ۱۳۸۹/۹/۱۰.

۱۲- همان

۱۳- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷.

۷-۲. حوزه جهاد

یکی از اصول جهاد این است که نمی توان در یک زمان در چند جبهه جنگید. این امر موجب شکست در همه جبهه ها و ناکارآمدی جهاد می شود. بنابراین بهتر است به جای جهاد با همه مشکلات و مواجه شدن با آنها، مشکلات و دشمنان اولویت بندی شده و نیروی اصلی را در حوزه خاص متمرکز کرد. البته در حوزه اقتصاد به دلیل پیوستگی همه متغیرها و برای برقراری تعادل عمومی باید تأثیرات هر حوزه بر حوزه های دیگر را مد نظر قرار داد. در اولویت بندی عرصه های جهادی باید توجه داشت که اولاً برخی مشکلات دارای فوریت هستند که به دلیل اضطرار ابتدا باید به آنها توجه کرد. در این زمینه می توان به مسئله تحریم اقتصادی یا رسیدگی به افراد درگیر با فقر مطلق اشاره کرد. همچنین باید مشکلات و نارسایی ها را به دسته های اصلی و فرعی تقسیم کرد. بدین معنا که برخی مشکلات ریشه بسیاری از مشکلات دیگر هستند و بنابراین برای حل مشکلات باید به آنها توجه کرد. اما مهمترین نکته در اولویت بندی مشکلات مربوط به حل آن مشکلات است. برخی مشکلات هستند که مانع از حل مشکلات دیگر شده و به عبارت دیگر حل مشکلات دیگر با وجود آنها ناممکن است. بدین ترتیب حل اینگونه مشکلات بر حل مشکلات دیگر زمانی دارد. به نظر می رسد مبارزه با فساد را می توان یکی از مشکلات دارای تقدم زمانی برشمرد که می تواند جزو شاه بیت های جهاد اقتصادی محسوب شود.

فساد اقتصادی را نقض قوانین موجود برای تأمین منافع شخصی تعریف می کنند. رواج فساد یکی از مهمترین موانع توسعه اقتصادی و موجب ناکارآمدی سیاست های دولت است. فساد با کاهش سرمایه گذاری موجب کاهش رشد اقتصادی شده و فعالیت های اقتصادی را از شکل مولد آن به سوی رانت ها و فعالیت های زیرزمینی سوق می دهد. اما علت اصلی اولویت مبارزه با فساد در جهاد اقتصادی را باید در این مسئله دانست که تا وقتی فساد وجود دارد، نمی توان امید داشت که سایر فعالیت های اقتصادی بهبود پیدا کند. این مسئله مهم در فرمان هشت ماده ای مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰ نیز متبلور است: «اگر دست مفسدان و سوء استفاده کنندگان از امکانات حکومتی قطع نشود و اگر امتیازطلبان و زیاده خواهان پرمدعا و انحصارجو طرد نشوند سرمایه گذار و تولیدکننده و اشتغال طلب، همه احساس ناامنی و ناامیدی خواهند کرد و کسانی از آن، به استفاده راه های نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد»^{۱۴}. قابل ذکر است علاوه بر این که مبارزه با فساد و رانت خواری جزو منویات همیشگی مقام رهبری بوده و از سال ۱۳۸۰ از دستگاه های مسئول آن را پیگیری

۱۴- فرمان هشت ماده ای مبارزه با مفساد اقتصادی از سایت رسمی مقام معظم رهبری به آدرس: www.leader.ir

کرده‌اند این امر جزو خواسته‌های فعالان اقتصادی است.^{۱۵} مطمئناً بررسی مطالبات معوق بانکی و برخورد با بدهکاران عمده بانکی نیز از مصادیق مبارزه با مفاسد اقتصادی است.

۸-۲. ستون پنجم دشمن در جهاد اقتصادی

در مسیر جهاد اقتصادی همانند جهاد نظامی، دشمن دارای ستون پنجم است. بخشی از این ستون پنجم را می‌توان نیروهای ناامیدکننده دانست.^{۱۶} این افراد جهاد اقتصادی را ناموفق جلوه می‌دهند، اما منافق‌تر از این گروه آن گروهی هستند که با طرح‌های نادرست، افزایش جبهه‌های جهادی، تملق‌گویی، ظاهرسازی و ... مانع از موفقیت جهاد اقتصادی می‌شوند. مقام معظم رهبری دو الزام مهم در جهاد اقتصادی را وحدت کلمه و پرهیز از حاشیه‌سازی دانسته‌اند. اشخاصی که به این دو اصل پایبند نیستند باید جزو ستون پنجم دشمن در عرصه اقتصادی دانست. آنچه مانع اصلی برای وحدت است، خودبزرگ‌بینی و تأکید بر منیت‌ها است. بنابراین یکی از بهترین راه‌های مبارزه با این مانع وحدت، مبارزه با نفس، توسط مسئولان و راه دیگر، حاکمیت قانون و تبعیت از آن است.

از اصلی‌ترین دلایل ایجاد حاشیه نیز عدم برخورد با حاشیه‌سازی و فزونی یافتن فرهنگ تهمت در جامعه است؛ بر این اساس قوه قضاییه و دادستان کشور باید به وظیفه قانونی و شرعی خود عمل کرده و با تأکید بر اصول فقهی اسلام^{۱۷} و اصل ۳۷ قانون اساسی، فضایی سالم و مبتنی بر حسن نیت را در جامعه حاکم کنند. انجام این وظیفه خطیر و مهم توسط قوه قضاییه اگر با وظایف مبارزه با فساد ترکیب شود، مردم و فعالان اقتصادی را به وجد آورده و مسئولان را در جهاد اقتصادی همراهی می‌کنند.

۳. محورهای اصلی جهاد اقتصادی

هرچند در جهاد اقتصادی کارهای زیادی برای انجام دادن وجود دارد، ولی باید توجه کرد که هر تلاشی از نظر اقتصادی نه تنها مفید نیست، بلکه می‌تواند مخرب باشد. همچنین باید توجه داشت که میان مؤلفه‌های جهاد نظامی و جهاد اقتصادی تفاوت‌های زیادی وجود دارد. به عنوان نمونه برخلاف جهاد نظامی که اصل غافلگیری جزو کلیدهای موفقیت محسوب می‌شود در جهاد اقتصادی غافلگیری بسیار مضر بوده و رمز موفقیت در پیش‌بینی پذیری متغیرها و سیاست‌ها برای فعالان اقتصادی است؛ همچنین در حالی که در جهاد نظامی اصل بر استقلال و عدم ارتباط با کشورهای دیگر است در جهاد اقتصادی پیشرفت با همکاری با

۱۵- نهایندیان، حذف ویژه خواری‌ها لازمه جهاد اقتصادی است، خبرگزاری مهر، ۱۳۹۰/۱/۱۵

۱۶- عادل پیغامی، درباره الزامات جهاد اقتصادی، سایت khamenei.ir

۱۷- اصولی مانند: اصالت برائت یا قاعده «البینه علی المدعی»

سایر کشورها تحقق می یابد. در میان فعالیت های مختلفی که می توان در جهاد اقتصادی به آنها پرداخت موارد شش گانه ذیل از اهمیت و اولویت بالاتری برخوردار است:

۱-۳. تبیین فرهنگ اقتصادی یک انسان مسلمان و اشاعه آن در جامعه. مفهوم جهاد دارای صبغه تقدس بوده و مقدس بودن تلاش اقتصادی نیز با اندیشه های دینی ما در این زمینه مطابقت دارد، اما متأسفانه هنوز فرهنگ اقتصادی درست یک مسلمان و نحوه نگاه وی به مسائل اقتصادی در کشور به درستی تبیین نشده و فعالان اقتصادی و کارآفرینان از نگاه نادرست مردم رنج می برند.

۲-۳. جلب اعتماد بخش خصوصی برای همراهی آنها با جهاد اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو پیش بینی پذیری متغیرهای اقتصادی و ایجاد ثبات با افزایش کارایی بازارهای موجود بسیار با اهمیت است. از دیگر زمینه های ایجاد اعتماد که به فرموده مقام معظم رهبری تقدم زمانی بر سایر اقدامات دارد، مبارزه با فساد و رانت است که مانع از شکل گیری فعالیت های مفید اقتصادی است. مقابله علمی با انحصار موجود در فعالیت های مختلف اقتصادی نیز از اقدامات راه گشاست.

۳-۳. طراحی طرح جهاد اقتصادی با تأکید بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، تعیین استراتژی توسعه صنعتی کشور، نقشه جامع علمی کشور و آمایش سرزمین می تواند از اصلی ترین مولفه های مورد نیاز جهاد اقتصادی باشد. متأسفانه برنامه های توسعه نتوانسته اند تاکنون پاسخگوی نیاز جامعه در مورد طرح جهاد اقتصادی باشد.

۴-۳. توانمندسازی مردم با آموزش مهارت های اقتصادی می تواند مقدمه مشارکت مردم در جهاد اقتصادی باشد. این مهارت ها باید با طرح جهاد اقتصادی، استراتژی توسعه صنعتی کشور، نقشه جامع علمی کشور و سایر اسناد مرتبط هماهنگ بوده و موجد اعتماد به نفس و روحیه جهادی در مردم و جوانان کشور باشد. در تهیه بسته توانمندسازی بخش خصوصی که در قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی بر آن تأکید شده است نیز باید تسریع شود.

۵-۳. طراحی استراتژیک روابط اقتصادی و سیاسی بلندمدت کشور با سایر کشورها، امکان استفاده از فضای بین المللی و گشوده شدن فرصت فعالیت بیشتر را فراهم کرده و بدین ترتیب می تواند در طراحی چگونگی مقابله با تحریم های اقتصادی نیز راهگشا باشد. عدم تبیین درست مفاهیم استقلال، خود کفایی و اقتضایی بودن سیاست خارجه ایران با سایر کشورها باعث شده است که تاکنون بستری مناسب برای فعالیت های اقتصادی ایجاد نشود.

۳-۶. شناسایی و تحت پوشش قرار دادن جمعیت آسیب پذیر و فقیر کشور جزو فوریت های هر حرکت جهادی است. شناسایی دقیق این افراد می تواند به اتخاذ سیاست های مناسب در این راستا کمک کند.

۴. برخی از مصادیق جهاد اقتصادی در بخش های مختلف

گرچه نظرات کارشناسی برای تعیین اولویت های جهاد در هر بخش متفاوت است، اما براساس سنجش نظرات دفاتر مطالعاتی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، می توان موارد زیر را به عنوان مصادیق مهم جهاد در حوزه ها و بخش های مختلف ارائه کرد:

۴-۱. حوزه نظارت

بسیاری معتقدند قوه قانون گذار کشور بیش از تدوین قوانین به نظارت و تقویت ضمانت اجرای قوانین نیازمند است. در این مسیر یکی از اولویت هایی که همواره مورد تاکید رهبر معظم انقلاب بوده و مانع مهمی برای تحقق پیشرفت و عدالت به شمار می رود، پدیده فساد اقتصادی است. براین اساس دو اولویت در حوزه نظارت عبارتند از "مقابله جدی با علل و گلوگاه های بروز فساد اقتصادی" و "نظارت مؤثر و جدی مجلس بر حسن اجرای قوانین".

۴-۲. بخش اقتصاد

تأکید رهبر معظم انقلاب به اساسی بودن عرصه اقتصاد هم به جهت اهداف داخلی نظام جمهوری اسلامی و هم به جهت تأثیری که بر عزت و وجهه بین المللی ایران دارد، نشان از اهمیت مضاعف اقتصاد است. در بخش های پیشین به برخی شاخص ها مانند رشد پرشتاب اقتصادی در بیانات معظم له اشاره شد که قطعاً مصداق روشن محقق شدن جهاد اقتصادی است. در کنار این موارد برخی اهداف دیگر نیز از تأثیرگذاری زیادی برخوردارند و با توجه به اقتضائات کنونی، محتاج حرکت جهادی هستند، از جمله:

- جهش اشتغال پایدار،
- اتخاذ راهکارهای موثر برای مقابله با تحریم ها،
- مبارزه جدی و عالمانه با قاچاق،
- اجرای دقیق سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی،
- نزدیک شدن به عدالت مالیاتی و شفافیت اقتصادی،
- افزایش بهره وری.

۳-۴. حوزه فناوری

حوزه علم و فناوری یکی از موتورهای حرکت اقتصادهای جدید است که می تواند عرصه حرکت جهادی باشد. توجه به رشد اقتصادی مبتنی بر دانش و فناوری یکی از محورهای تأکید رهبر انقلاب نیز بوده است. در میان اولویت های حوزه فناوری، خلاء تجاری سازی دانش و همچنین عدم نفوذ فناوری های نو در خدمات بخش عمومی موجب شده که دو محور زیر به عنوان اولویت پیشنهاد شود:

- توجه جدی به تجاری سازی دانش و فناوری،
- استقرار دولت الکترونیک.

۴-۴. بخش مالی

بخش مالی اقتصاد (شامل سیستم بانکی و بورس) به عنوان پشتیبان بخش واقعی نقش جدی در تحقق اهداف رشد و عدالت دارد به نحوی که رسیدن به شاخص های رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی بدون همراهی و پشتیبانی بخش مالی ناممکن است. این بخش نیز موانع متعددی برای نیل به جایگاه مطلوب خود دارد. محورهای زیر از جمله مواردی است که در مسیر جهاد اقتادی نقش بسزایی دارد:

- تحقق کامل بانکداری بدون ربا،
- تسهیل دسترسی همه اقشار به اعتبارات بانکی.

۵-۴. بخش کشاورزی

بی شک بخش کشاورزی به دلایل استراتژیک یکی از عرصه های مهم جهاد اقتصادی است و تجربه جهش های بزرگی را با حرکت های جهادی در سال های نخست انقلاب اسلامی داشته است. علی رغم رشد مناسب این بخش و توسعه روستایی در سال های اخیر هنوز مشکلات متعددی پیش روی تولیدکنندگان محصولات زراعی، دامی، باغی و شیلات وجود دارد که می تواند با یک حرکت جهادی دیگر به حداقل برسد. از مشکلات متعدد این بخش می توان به دو سرفصل زیر اشاره کرد:

- اقتصادی تر کردن تولید کشاورزی و کمک به تکمیل زنجیره ارزش،
- تقویت رقابت پذیری محصولات و توسعه دانایی.

۶-۴. بخش صنعت و انرژی

یکی از عرصه های مهم جهاد اقتصادی، بخش صنایع، معادن و انرژی است. پتانسیل های بالای ایران در این بخش به برخی دلایل، راه زیادی تا بالفعل شدن دارد و

می تواند یکی از محورهای اصلی جایگاه اول اقتصادی کشور در افق چشم انداز باشد. در این بخش برخی اولویت ها وجود دارد که در زیر به برخی از آنها اشاره شده است:

- حمایت موثر در مسیر اجرای قانون هدفمندسازی یارانه ها برای تحول تکنولوژیک
- براساس استراتژی توسعه صنعت و معدن،
- کمک به بهبود فضای کسب و کار،
- اجرای قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی،
- افزایش سرمایه گذاری در بالادستی نفت و گاز.

۴-۷. بخش آموزش

سرمایه انسانی هر کشور تعیین کننده مسیر بلندمدت آن و حرکت مستمر به سوی پیشرفت و عدالت بیش از هر چیز در گرو نهادینه کردن لوازم آن در ذهن و عمل نیروی انسانی است. به عقیده کارشناسان از میان تنگناهای نظام آموزش و پرورش و نظام آموزش عالی ایران می توان مصادیق زیر را به عنوان اولویت مطرح کرد:

- تحول در محتوا و روش های دروس آموزش و پرورش،
- تناسب خروجی های آموزش عالی با نیازهای واقعی حال و آینده جمهوری اسلامی.

۴-۸. بخش سلامت

یکی از ویژگی های جامعه توانمند، بالا بودن سطح سلامت جسمی و روانی در جامعه است. جهش شاخص های سلامت در سال های نخست انقلاب اسلامی که ناشی از حرکت جهادی در محرومیت زدایی روستاها و مناطق محروم بود، الگویی برای جهاد در بخش سلامت به شمار می رود. براساس نظرات کارشناسان می توان اولویت های متعددی برای این بخش در نظر گرفت که حجم قابل توجهی از آن در احکام قانون برنامه پنجم توسعه ذکر شده است. غیر از این موارد می توان به مصادیق زیر اشاره کرد:

- استقرار کامل نظام ارجاع و پزشک خانوار،
- پیشگیری از تأثیر منفی هدفمندی یارانه ها بر کاهش شاخص های سلامت.

۴-۹. بخش مسکن

تأمین این نیاز اساسی یکی از هدف های مهمی است که از سال های گذشته آغاز شده است. در کنار این هدف، باید مراقبت کرد تا به دلیل افزایش هزینه ساخت مسکن، ناشی از افزایش قیمت حامل های انرژی، هزینه مسکن در هزینه خانوار افزایش جدی نیابد و آثار سیاست های پیشین را خنثی نسازد:

- کاهش سهم هزینه مسکن در سبد خانوار ایرانی،
- به ثمر نشانیدن طرح های مسکن مهر.

نتیجه گیری

۱. مفهوم جهاد از دیدگاه رهبری را می توان حرکتی جهشی با نیت اعتلای اسلام و افزایش عزت و پیشرفت ملت ایران در عرصه ای دانست که دشمن در مقابله با پیشرفت کشور و ملت حضور دارد.
۲. مصادیقی مانند مصرف درست، پرهیز از اسراف و تلاش بی وقفه برای حل مشکلات مردم و مفاهیم مورد تاکیدی مانند سهیم بودن آحاد مردم و مسئولان در جهاد و احساس بی نیازی به بیگانگان را می توان از فرمایشات رهبری در مورد جهاد اقتصادی استخراج کرد.
۳. الزامات جهاد اقتصادی در نگاه مقام معظم رهبری اتحاد کلمه و پرهیز از حاشیه سازی و از شاخص های این نوع جهاد رشد اقتصادی پیش بینی شده در برنامه پنجم توسعه است.
۴. هر تلاش مضاعفی جهاد نیست، زیرا تلاش مضاعف در مسیر غلط نه تنها موجب اصلاح نمی شود، بلکه به تباهی بیشتر می انجامد.
۵. در جهاد اقتصادی باید مواردی مانند هدف جهاد، نیت مقدس، وجود دشمن و مباحثی مانند نیروهای جهادگر، طرح و نقشه جهاد و ستون پنجم مشخص شود.
۶. به نظر می رسد می توان هدف جهاد اقتصادی در ایران را دستیابی به اهداف اقتصادی قانون اساسی، سند چشم انداز و برنامه های توسعه (خصوصاً اهداف اقتصادی سیاست های کلی برنامه پنجم توسعه) دانست.
۷. دشمنان بین المللی جهاد اقتصادی را می توان تحریم اقتصادی و رقبای اقتصادی کشور خصوصاً در دستیابی به اهداف سند چشم انداز دانسته و دشمنان داخلی این جهاد را فقر، اختلاف طبقاتی، تورم، بیکاری و فساد برشمرد.
۸. به نظر می رسد یکی از موانع پیشرفت و جهاد اقتصادی در کشور، فرهنگ اقتصادی ناصحیح موجود در جامعه است و باید به عنوان یک جهاد اقتصادی نگاه مردم به تلاش اقتصادی، فعالان اقتصادی و معیشت اقتصادی تصحیح یا تکمیل شود.
۹. نیروهای جهادگر اقتصادی به سه دسته مسئولان، مردم و فعالان اقتصادی تقسیم می شوند. برای ترغیب فعالان اقتصادی به جهاد در این حوزه، باید سوء مدیریت های موجود در کشور مرتفع شده و با بهبود فضای کسب و کار موجب ترغیب آنها به جهاد اقتصادی شد.
۱۰. داشتن طرح و نقشه برای جهاد اقتصادی از ضروریات است. پایبندی به برخی از

طرح‌ها که توسط نخبگان کشور تهیه شده است در این مسیر تا حدودی راهگشاست، اما طرح اصلی جهاد همان الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت است که هنوز طراحی نشده و بیان‌کننده دکتترین نظام است.

۱۱. نباید در جهاد اقتصادی با پراکنده ساختن نیروها به جنگ همزمان در چند عرصه پرداخت. بلکه باید حل مشکلات (جهاد با دشمنان) را اولویت بندی کرد، در اولویت بندی مشکلات، باید مشکلاتی مانند فساد و تحریم را اولویت داد.
۱۲. ستون پنجم در جهاد اقتصادی را باید هم افرادی دانست که مردم را ناامید می‌کنند و هم کسانی دانست که به ارائه طرح‌های نادرست و نابخردانه می‌پردازند.
۱۳. برای جلوگیری از عدم وحدت و نیز حاشیه‌سازی‌ها باید موارد ذیل رعایت شود:
 - مسئولان کشور باید مبارزه با نفسانیات، منیت‌ها و نیز اصلاح‌انگیزه‌ها را جدی‌تر بگیرند. همچنین تبعیت از قانون در جامعه و نزد مسئولان حاکم شود.
 - قوه قضاییه در عین حال که به بررسی شکایت‌ها می‌پردازد باید با اتهام‌زندگان برخورد کند تا سرمایه اجتماعی حاکمیت تضعیف نشده و از بین نرود.

منابع و مآخذ

- فرزین، محمدرضا (۱۳۹۰). اجرای محورهای هفت گانه طرح تحول اقتصادی را منسجم تر دنبال می کنیم، خبرگزاری فارس، ۱۳۹۰/۱/۳.
- حکیمی، محمدرضا (۱۳۸۶)، الحیاه، انتشارات دلیل ما.
- آذر، عادل (۱۳۸۸)، مشاهیر اقتصاد ایران، انتشارات تیزهوشان.
- پیغامی، عادل، درباره الزامات جهاد اقتصادی، سایت khamenei.ir.
- فرمان هشت ماده ای درباره مبارزه با مفاسد اقتصادی، سایت رسمی مقام معظم رهبری (www.leader.ir).
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- گزارش کمیسیون ویژه اصل ۴۴ قانون اساسی درباره واگذاری های شرکت های دولتی براساس اصل ۴۴ قانون اساسی قرائت شده در صحن علنی مجلس در تاریخ ۱۳۸۹/۱۰/۵.
- شرکت نوسازی صنایع ایران (۱۳۸۴)، محاسبه و ارزیابی فضای کسب و کار کشور در مقایسه با ۷۰ کشور جهان.
- نهباندیان، محمد (۱۳۹۰)، حذف ویژه خواری ها لازمه جهاد اقتصادی است، خبرگزاری مهر، ۱۳۹۰/۱/۱۵.